

VAN

rat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XV/1, Elazığ 2005, s. 15-31; Besim Darkot, "Van Bölgesi Coğrafyası", AA, II, 609-611; V. Minorsky – [C. E. Bosworth], "Wän", *Et* (Fr.), XI, 148-150.

METİN TUNCEL

□ MİMARİ. Coğrafi konumu ve zenginlikleriyle Doğu ile Batı uygarlıkları arasında köprü durumundaki Van gölü çevresi birçok kültürün doğup geliştiği bir alandır. Stratejik öneme sahip en eski yerleşme yerlerinden biri olan bölgeye Türkler'in hâkim olmasından sonra Van şehri yeniden imar edilerek mâmur bir şehir haline getirilmiştir. Modern kentin batısındaki eski Van şehri kuzey taraftan iç kale ile sınırlanmış, diğer yönlerden ise günümüze kadar kısmen gelebilen dış kale surlarıyla çevrelenmiş düz bir araziye kurulmuştur. Eski Van şehrinin tarihsel geçmişi Urartu dönemine (m.ö. IX-VII. yüzyıl) kadar inmektedir. Mevcut tarihî yapılardan, şehrin Ortaçağ döneminde Selçuklular zamanında şekillenmeye başladığı ve Osmanlılar devrinde XVI-XIX. yüzyıllarda gelişimini tamamladığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda Osmanlı egemenliğine girdikten sonra eyalet statüsü verilen şehir bölgenin önemli bir yönetim merkezi olmuş, ancak I. Dünya Savaşı sırasında Ermeni ayaklanması ve Rus işgali sonucunda yıkılmış ve terk edilmiştir. Eski Van şehriden günümüze cami, kilise, han, hamam, ambar ve sarnıç gibi yapı ve yapı kalıntıları ulaşmıştır.

Van Kalesi, Van ovasının ortasında yükselen yalçın kayalığın üzerindeki iç kale

Van İckale
(Süleyman Han)
Cami'i'nin
minaresi

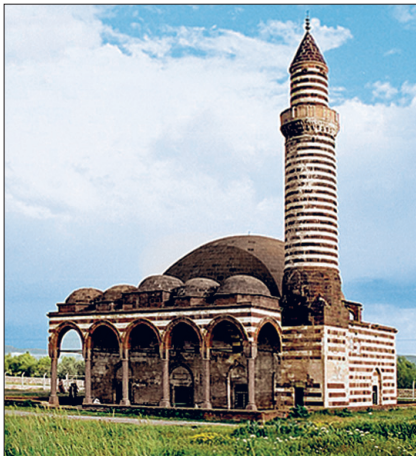
ile bunun güneyinde eski Van şehrinin etrafını kuşatan dış kaleden meydana gelir. Kanûni Sultan Süleyman döneminde 1548'de onarılan iç kale Osmanlı kalesi özelliği kazanmıştır. Dış kalede şehre girişi sağlayan Tebriz Kapısı, Orta Kapı, Uğrun Kapı ve Yalı (iskele) Kapısı bulunmaktadır. Bu kaleden başka ilde Çatak Kalesi, Hoşap Kalesi ve Eski Erçiş Kalesi önemli savunma yapılarıdır (bk. HOŞAP KALESİ). Van Ulucamii'nin Van gölü çevresinde hâkimiyet kuran Ahlatşahlar'dan I. Sökmen veya II. Sökmen zamanında yapıldığı ileri sürülmekle birlikte Karakoyunlu Kara Yusuuf döneminde inşa edilmiş olabileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır (bk. ULUCAMİ [Van]).

Kızıl Minareli (Kızıl, Sinan Bey, Tebriz Kapısı, Topçuoğlu) Camii'nin minaresi Selçuklu döneminden kalmıştır, cami kısmı ise Osmanlı dönemine aittir. Minare kare kaide üzerinde silindirik gövdelidir. Osmanlı döneminde yenilenen cami enine dikdörtgen planlıdır; orta bölüm kubbe, yanlar beşik tonozlarla örtülmüştür. Yapı günümüzde büyük oranda yıkık durumdadır. Hüsrev Paşa Külliyesi, Mimar Sinan'ın eseridir ve kitâbesine göre cami 975'te (1567-68) yapılmıştır. Külliye klasik Osmanlı külliye şemasına uygun biçimde ortada cami, caminin kuzeyinde medrese, bunun gerisine imaret ve sıbyan mektebi, doğuda han ve türbe ile (996/1588) külliye den biraz uzaktaki çifte hamamdan oluşmaktadır. 1915-1917 yıllarında Rus işgalindeki yangında büyük ölçüde tahribat görmüş, 1996-2007 yılları arasındaki kazı ve restorasyon çalışmaları sonucunda cami tamir edilmiştir (bk. HÜSREV PAŞA KÜLLİYESİ). Kaya Çelebi Külliyesi, Hüsrev Paşa Külliyesi'nin doğusunda yer almaktadır. Vakfiyesine göre Kaya Çelebi-

zâde Koçi Bey tarafından 1071'de (1660) inşasına başlanmış, onun idam edilmesi üzerine 1665'te Cem Dedemoğlu Mehmed Bey tarafından tamamlanmıştır. Cami ve medreseden meydana gelen külliye 1915-1917 yıllarındaki Rus işgali sırasında tahrip edilmiş ve medrese kısmı günümüze kadar gelememiştir. Cami, kare planlı ve tek kubbeli harimle kuzeyindeki beş gözlü son cemaat yeri ve silindirik gövdeli minareye sahiptir. Şehirde ayrıca Osmanlı dönemine ait İçkale (Süleyman Han) Camii, Horhor Camii, Abbas Ağa (Kethüdâ Ahmed) Camii, Sinâniye Camii harap durumda; İkiz Türbeler, Abdurrahman Gazi Türbesi, Galib Paşa Türbesi sağlam olarak bugüne ulaşmıştır. Çeşitli tarihî kayıt ve belgelerden şehirde birçok mescid, medrese, zâviye, hamam gibi yapılar olduğu anlaşılmakta, ancak günümüzde bunlardan bir iz bulunmamaktadır. Van'da içme ve sulama için yapılan kehrizlerle iç sofalı plan tipinde tek ve iki katlı evler inşa edilmiştir.

Van Müzesi arkeolojik ve etnografik eserler olmak üzere iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Müze bahçesinin bir yanında Türk dönemlerine ait koç-koyun şeklindeki mezar taşları, diğer yanında ise çivi yazılı Urartu zafer stellerinden meydana gelen taş eserler sergilenmektedir. Arkeolojik eser salonu alt kattadır. Burada erken tunçtan ve neolitik dönemden başlayarak çeşitli buluntularla Urartu dönemine ait seramikler, iğne, bilezik, kemer, savaş aletleri, at koşum takımları, madenî kap kakaklar, figürinler ve çeşitli mezar buluntuları teşhir edilmektedir. İkinci katta Urartular'dan günümüze uzanan döneme ait objelerle 1915-1918 yıllarına ait, Van'daki Ermeni mezalimiyle ilgili Erciş Çavuşoğlu Samanlığ'ında bulunan katliam bölümü yer almaktadır. Ayrıca yöre kilimlerinin zengin örnekleri, gümüş takılar, el yazması kitaplar, çoraplar,

Eski Van'da Kaya Çelebi Camii

İkiz Türbeler – Van

kiyafetler, bakır kaplar, savaş aletleri, tesbihler ve ağızlıklardan oluşan etnografik eserler sergilenmektedir. Van'ın çevresinde de yörede hüküm süren devletlerce yapılan birçok cami, medrese, türbe, köprü ve kale bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Aydın Talay, *Bizim Eller Van*, Ankara 1988, tür.yer.; M. Taner Tarhan, "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazılan, 1987", *10. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara 1989, s. 369-428; a.m.f., "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazılan 1990 Yılı Çalışmaları", *TTK Belleten*, LVII/220 (1993), s. 843-861; Muhammet Beşir Aşan, *XIV. Yüzyılda Van ve Yöresi* (doktora tezi, 1992). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; F. Mine Günel, *Eski Van Kent Dokusu Üzerine Bir Deneme* (yüksek lisans tezi, 1993), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*; Ali Boran, *Van Gölü Çevresindeki Tek Kubbeli Camilerin Türk Sanatındaki Yeri* (yüksek lisans tezi, 1994), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*; a.m.f., "The Architectural Style of Castles during The Ottoman Period", *The Great Ottoman: Turkish Civilisation* (ed. Kemal Çiçek), Ankara 2000, IV, 346-363; a.m.f., "Eski Van Şehrindeki Kaya Çelebi Külliyesi", *Prof. Dr. Halük Karamağaralı'ya Armağan*, Ankara 2002, s. 33-54; Hüseyin Rahmi Ünal, *Türk Döneminde Van*, Ankara 1995, s. 104-152; Abdüsselam Uluçam, "Eski Van'da Selçuklu İzleri", *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyetleri Semineri (25-26 Nisan 1994)*, Konya 1995, s. 53-67; Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Van Müzesi'ndeki Yazma Eserler", *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri*, Van 1996, s. 218-234; Orhan Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van: 1548-1648*, Van 1997, s. 212-243; *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I: Tarihsel Değerler* (ed. Sinan Kılıç), İstanbul 2006; Oktay Aslanapa, "Kazısı Tamamlandıktan Sonra Van Ulu Camii", *STY, V* (1973), s. 1-25; J.-L. Bacqué-Grammont, "Un plan ottoman inédit de Van au XVIIe siècle", *Osm.Ar.*, II (1981), s. 97-122.

ALİ BORAN – ABDÜLHAMİT TÜFEKÇİOĞLU

VAN ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

VANÎ MEHMED EFENDİ

(bk. MEHMED EFENDİ, Vanî).

VANKULU

(ö. 1000/1592)

Cevheri'nin

eş-Şihâh adlı Arapça sözlüğünün tercümesiyle tanınan Osmanlı âlimi.

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde doğmuş olmalıdır. Adı Mehmed, babasının adı Mustafa'dır. Van'da dünyaya geldiği için Vanî nisbesini kullanmış ve daha çok Vankulu lakabıyla tanınmıştır. Bazı kaynaklarda yine Van-

lı bir vâiz ve müfessir olan Vanî Mehmed Efendi ile (ö. 1096/1685) karıştırılmıştır. İyi bir öğrenim gören Vankulu, Çivizâde Damadı Hâmid Efendi'den mülâzım olduktan sonra 970 Zilhiccesinde (Temmuz-Ağustos 1563) İstanbul Mahmud Paşa Medresesi'nde göreve başladı, Hankah Medresesi'nde müderrislik görevinde bulundu, daha sonra azledildi (Rebülâhîr 974 / Ekim 1566). Ardından Atik Ali Paşa medreselerinde müderrislik, Rodos müftülüğü, Ayak Kurşunlu Medresesi müderrisliği ve Manisa müftülüğü yaptı (Zilkade 982 / Şubat 1575). Selânik (Şâban 988 / Eylül 1580) ve Kütahya kadılığından sonra 2 Zilhicce 991 (17 Aralık 1583) tarihinde aylık 80 akçe maaşla emekliye ayrıldı. 998 Ramazanında (Temmuz 1590) Medine kadılığına tayin edildi ve 1000 yılı Recebinde (Nisan 1592) burada vefat etti. Vankulu fıkıh, lugat ve edebiyat alanında eserler vermiş ve tercüme yapımıştır. Manisa şer'iyye sicillerine göre Vankulu'nun Tâlibi Mehmed adında bir oğlu, Aynı Hatun adında bir kızı olmuştur. Manisa'nın Çapaçarık mevkiinde bir cami yaptırdığı, vakıf kurduğu ve vakfiyeler düzenlediği bilinmektedir.

Eserleri. 1. Tercüme-i Sihâh-ı Cevheri. Cevheri'nin, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye* adıyla da bilinen Arapça sözlüğünün Türkçe tercümesidir. Yirmi sekiz baddan ve her babı yirmi sekiz fasıldan meydana gelen eser *Vankulu Lugatı (Lugat-ı Vankulu)* ismiyle tanınmıştır. İbrâhim Müteferrika tarafından iki cilt halinde yayımlanan eser (İstanbul 1141) bir Osmanlı müellifinin kaleminden çıkmış olup Türkiye'de basılan ilk kitap sayılmaktadır. Lugatın daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır (İstanbul 1170, 1188, 1217-1218). Eserin mukaddimesinde İbrâhim Müteferrika'nın III. Ahmed, Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'ye methiyeleri, sözlüğün yararlarıyla ilgili düşünceleri, matbaanın açılmasına izin veren padişahın fermanı, şeyhülislamın fetvası ve kitap hakkında devrin âlimlerince yazılmış on altı takriz yer almaktadır. Ayrıca eserin baş tarafına İbrâhim Müteferrika'nın matbaanın önemine dair *Vesiletü't-tibâa* adlı risâlesi konmuştur. **2. Tercüme-i Kimyâ-yı Saâdet.** Gazzâlî'ye ait eserin tercümesidir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2334; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 636, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1711, 1756). **3. Tercîhu'l-beyyinat.** Vankulu'nun kadılığa başladıktan sonra kaleme aldığı bu Arapça risâlede deliller arasında çatışma bulunması durumunda başvurulacak tercih yöntemi anlatılmaktadır (Sü-

leymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2070, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1026/4, vr. 161^b-170^a; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1420; İÜ Ktp., AY, nr. 435). **4. Nağdü'd-Dürrer.** Molla Hüsrev'in fıkha dair *Gurerü'l-ahkâm* adlı eserine yine kendisinin yazdığı *Dürrerü'l-hükkâm* adlı şerh üzerine yapılan hâşiyelerin en önemlisi sayılmaktadır. Birçok yazması mevcut olan eser ayrıca basılmıştır (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 985, vr. 1^b-187^b, müellif hattı; İstanbul 1314, Nûh b. Mustafa'nın hâşiyesi *Netâicü'n-nazar*'ın kenarında). **5. Müseddes Na't-i Şerif.** Aruzun remel bahriyle (fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün) kaleme alınmış olup beş bendden ibarettir (Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 54, vr. 90^b). **6. Meâtîhu'l-cinân ve meşâbihu'l-Cânân.** Hadise dair bu eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Âtif Efendi, nr. 297, vr. 1^a-154^a). **7. Hâşiyetü Şerhi's-Sirâciyye.** Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin eserine yazılan hâşiyedir (İstanbul 1317). **8. Şerhu Miftâhi'n-necât.** Hz. Ali'den nakledilen "Miftâhu'n-necât" adlı duanın şerhidir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1933) (eserlerinin diğer yazma nüshaları için ayrıca bk. *Mu'cemü'l-mahtûtât*, III, 1393).

BİBLİYOGRAFYA :

Nev'izâde Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul 1268, II, 316; *Sicill-i Osmânî*, IV, 130; *Osmanlı Müellifleri*, II, 48; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Van Meşhurları", *Van Kütüğü*, Ankara 1992, s. 181-183; *Mu'cemü'l-mahtûtâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut), [bası yeri ve tarihi yok], III, 1393; İnci Koçak, "Sihah ve Vankulu", *MK*, sy. 47 (1984), s. 73-74; Mehmet Yiğit, "Vankulu Mehmed Efendi ve Vankulu Lugatı", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I/1, Van 1990, s. 314-325; Yakup Civelek, "Mehmed b. Mustafa el-Vânî ve Vankulu Lûgatı", *EKEV Akademî Dergisi*, I/3, Ankara 1998, s. 355-362; Sadık Yazar, "Vankulu Mehmed Efendi'nin Müseddes Bir Natı", *İslâmî Edebiyat*, sy. 44, İstanbul 2008, s. 39-41; *Kâmûsü'l-'alâm*, VI, 4678-4679; A. Subhi Furat, "Vankulu", *İA*, XIII, 202-203; Th. Menzel, "Wânkûli", *EI²* (İng.), XI, 138; M. Şakir Ülkütaşır, "Vankulu Mehmed Efendi", *TDEA*, VIII, 506-507; Mustafa Koç, "Vankulu Mehmed Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 650.

MUSTAFA S. KAÇALIN

VARAD

Romanya'da tarihi bir şehir.

Romanya'nın kuzeybatısında Erdel (Transilvanya) bölgesinde Türkler'in Hızlı Körös / Çabukakan Körös (Rumence'si Crisul Repede) adını verdikleri küçük bir akarsu-